

OSOBNÍ ZPRÁVY

PROF. PhDr. ZDENĚK
MATĚJČEK, CSc.

Prof. PhDr. Zdeněk Matějček, CSc., veliký člověk, nás v 82 letech po dlouhé a úporné nemoci 26. října 2004 opustil. Ještě den před jeho smrtí jsme si volali: „Viš, Jiří, hlava je dobrá, ale to tělo, to je slabé, to odchází.“ A bylo tomu tak. Zdeněk Matějček naplnil vrchovatě svůj obdivuhodný život, jenž zasvětil především dětem, jakkoli postiženým. Služba a pomoc těm nejpotřebnějším se stávala stále více středem veškerého jeho snažení. To se opíralo o objevování, poznávání a prosazování co největšího dobra pro každé dítě a jeho rodiče. Činil tak na co možná nejvyšší vědecké úrovni a klinické práci. Postiženým dětem dával své srdce a pomáhal jim bojovat s jejich trápením. Jistě také proto, že je důvěrně znal ze svého vlastního života a opakovaně je zakoušel.

Od jeho smrti uplynulo již mnoho dní, avšak teprve nyní se dostáváme k tomu, abychom se s ním důstojně rozloučili. A jelikož Zdeněk Matějček nepatří jen nám, ale patří i řadě dalších zemí, uspořádali jsme na jeho počest mezinárodní konferenci. Učinili jsme tak za velké podpory a zaujetí jeho a našeho přítele – prof. MD Theodora Hellbrügge (H.C. Dr.) z Mnichova a vedení Univerzity Karlovy v Praze.

Profesor Matějček se narodil osvěcivým rodičům ve východních Čechách. Otec byl ředitel Státního hřebčína v Kladrubech, maminka kultivovaná žena. Oba pocházeli z českobratrských kořenů. Měl mladšího bratra, s nímž prý se „bili jako koně“, ale prožili celý život jako nejlepší přátelé. Krásně o tom Zdeněk vypráví ve svých hovorech, které mi první částí připomínají život na Starém Bělidle. Pro čtenáře je jistě zajímavé, že příčina jeho nezbytné hole byla zjištěna až panem farářem při hodině náboženství. Že ani čtyři ortopedické operace mu příliš nepomohly.

Ale on se však nikdy nevzdával a svým optimistickým voláním lákal kteréhokoliv postiženého k rehabilitaci, ke cvičení, k síle a odvaze dokázat „něco neobyčejného“. Sám uměl řadu mimořádných cviků jako rovnováhu těla na vzepřené ruce, dlouhé série kliků. Ty ochotně vždy na požádání předvedl. Z mládí si také přinesl oblibu ve střelbě a honitbě. To někdy přinášelo dlouhé a ostré diskuze, jak je možné, že se tak mírný člověk věnuje takovému sportu. Mnohdy tato dohadování končila až u samotného Freuda.

Dospívání přineslo Zdeněkovi Matějčkovi zhoršení zdravotního stavu. Na druhé straně jej však vymanilo z pracovního nasazení na konci války.

Po excelentní maturitě na Reálném gymnáziu v Pardubicích začal pracovat v Baťových závodech ve Zlíně. Ty mu „otevřely svět“, možnosti dalšího studia, především jazyků, poznávání lidí a sdílení přátelských společenství.

Skončila válka a Zdeněk nastoupil na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze. Ale přišla nová nemoc, musel na řadu měsíců do Tater na léčení, pak na další ortopedickou operaci, a opět dlouhý pobyt v léčebnách. Zdravotní

stav se naštěstí zlepšoval. I tentokrát mu jeho postižení přineslo jistou výhodu. Na přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století měl ukončit vysokoškolské studium z češtiny a stát se gymnaziálním profesorem. To představovalo tvrdou prověrku a pro něj reálnou možnost neumístít se na střední školu. Rozhodl se proto pro psychologii, kterou již studoval a praktikoval v Sociodiagnostickém ústavu v Praze. To byl tehdy – vzhledem k nastupující době – mimořádný ústav. Tvořili jej čtyři psychologové, dva sociální lékaři, čtyři sociální pracovnice, jedna dětská sestra a dvě tajemnice. Ústav byl zaměřen především na péči o dítě, diagnostiku a terapii nejrůznějších poruch a vad. Poté pak i na výzkumnou a výukovou činnost. Práce zde byla vysloveně mezioborová a interdisciplinární. Přečkala několik změn názvů tohoto zařízení, aby co nejméně dráždila ideologickou vrchnost. Ústav sám vznikl ve třicátých letech jako Pedologický ústav, přinášeji tehdy nové postupy a metody v komplexní péči o dítě. Avšak ani tato změna názvu nebyla dostačující a musel se přejmenovat na Krajské pedopsychiatrické oddělení Středočeského kraje. I když si dále zachovávalo své základní pojetí a práci, změnilo se ve některých směrech. Stalo se jednak zdravotnickým zařízením, čímž se významně rozšířil jeho pracovní záběr a jednota léčebně preventivní péče dotvořila lůžkové části. Na druhé straně však přineslo nebezpečí medikalizace biologických, sociálních aspektů v péči o dítě.

Oddělení Středočeského kraje si naštěstí opět zachovalo svůj původní rozsah, obsah a pojetí práce. I tíž lidí zde zůstali. Novým pracovníkem se stal čerstvý absolvent Filozofické fakulty UK v Praze, doktor Zdeněk Matějček, dosavadní dobrovolný praktikant v tomto ústavu.

Sociodiagnostický ústav se především věnoval klinické práci psychologické za pomoci diagnostické a terapeutické péče. Byly sem posílány děti z celé republiky s různými závažnými poruchami. Byly diagnostikovány, pro potřebné děti byla navržena a prováděna rehabilitace a terapie, popřípadě poskytována další specializovaná péče. Je třeba si uvědomit, že v té době se likvidoval pojem sociální, psychologický

a sociálně právní. Tak byly zrušeny všechny formy a zařízení této péče. Naštěstí se však většina této problematiky začala zajišťovat v rámci zdravotnické pediatrické péče. Zařízení do tří let věku dětí (jesle, kojenecké ústavy a dětské domovy do tří let) spadaly do přímé kompetence ministerstva zdravotnictví. Tak se toto klinické pracoviště začalo intenzivně věnovat péči o tyto děti, hlavně pak nedostatkům kolektivní, neosobní výchovy v nich. Své poznatky a zkušenosti předávali dalším zařízením kolektivní péče o děti do tří let. S nimi spolupracovali též doc. J. Koch a prof. H. Papoušek z ÚPMD. V Sociodiagnostickém ústavu se na základě svých pravidelných komplexních prohlídek zaměřovali též na objektivizování nedostatků a problémů vyplývajících z k pobytu dětí v těchto zařízeních.

J. Langmeier s Matějčkem se tak zaměřili na definování psychických potřeb dětí a problematiku jejich neuspokojování. Definovali, plně v souladu s výzkumy ve světě, nový psychologický pojem, který nazvali psychickou deprivací. Velice přesně jej popsali a výsledky své práce publikovali v knize *Psychická deprivace v dětském věku*, která ihned vzbudila velkou pozornost u nás (čtyři vydání) i v zahraničí. Kniha byla přeložena do angličtiny, němčiny a ruštiny.

S docentem Kochem také spolupracovali i na novém návrhu péče o děti mimo rodinu. Ten se stal důrazným argumentem pro uspořádání této péče na rodinných principech. Ačkoliv od té doby uplynulo mnoho let, dosud nebylo vykonáno vše, co by bylo potřeba. Nicméně návrh přinesl nové pojetí a rozvoj osvojení, individuální a skupinové pěstounské péče (SOS dětské vesničky) a byla nově otevřena problematika péče o postižené děti a další.

Byla to doba vypjatá i v tom směru, že zvláště v zemích Východního bloku se ostře přikláněli ke kolektivní výchově těchto dětí. V naší zemi jsme s tímto směrem nesouhlasili a měli jsme s tím často velké problémy.

Tehdy režisér K. Goldberger s prim. M. Damborskou a Zdeněkem Matějčkem natočili film *Děti bez lásky*, který rozvířil obecně vědomí o rodinné výchově o neúspěších a nebezpečích její kolektivní podoby. Zasáhl silně nejcitlivější místa nejen u nás, ale i v cizině. Poprvé jej uváděla prim. Damborská a Zdeněk Matějček na pozvání prof. T. Hellbrügge v Mnichově. Zde také začala úzká spolupráce v celé řadě směrů sociální pediatrie a začalo se rozvíjet velké přátelství, která trvá dodnes.

Na konci mých studií, i když jsem dosud osobně neznal prof. Langmeiera a prof. Matějčka, se mi přihodila zvláštní situace. Moje maminka byla správkyní dětského domova, kam dojížděl Zdeněk Matějček se svými spolupracovníky ze Sociodiagnostického ústavu. Podávájí mi jejich první společnou knihu *Člověk známý, neznámý* mi doporučila: „Těch si važ, to jsou výteční lidé.“ Poslechl jsem ji a nikdy jsem nelitoval.

Mluví-li o životě a díle prof. Matějčka, nemohu pominout tuto velice významnou oblast v péči o dítě, dotýkající se zvláště teorie a praxe v péči o děti žijící mimo rodinu, a výzkumné

dopady tohoto poznání na celou společnost, porozumění pro děti, ochranu jejich dobrého vývoje a uspokojování jejich práv.

V této době byl již Zdeněk Matějček šťastným manželem a otcem tří dětí. Rozvíjel dále klinickou psychologii se svou základní orientací k problematice dětí nějak ohrožených a postižených. Postupně se stával významnou psychologickou kapacitou, schopný náležitého pozorování a zobecňování svých poznatků a zkušeností.

Začal publikovat, přednášet u nás i v zahraničí, na vědeckých a odborných fórech. S citem a odpovědností se stále obracel k větší veřejnosti, využívaje všechny typy sdělovacích prostředků k poučení dětí, matek i otců, prarodičů i dalších.

V té době se také věnoval dyslexii. Za zásluhy v této oblasti se stal členem poradního sboru Mezinárodní Orthonovy společnosti v USA a členem předsednictva Mezinárodní akademie pro poruchy řeči. Téměř nikdo o tom u nás nevěděl.

To již také řadu let přednášel na katedře psychologie FF UK v Praze klinickou psychologii a psychologické poradenství. Byla to zvláště výuka – spíše spolupráce a vedení studentů k samostatnému poznávání a řešení problémů. Důležitým momentem byla skutečnost, že tak činil zvenčí. Vedl mnoho diplomových prací studentů a byl také jejich oponentem. Prokázal význam této činnosti, když v devadesátých letech založil fond nazvaný Nadace profesora Matějčka na odměnu nejlepších diplomových prací z oblasti vývojové psychologie.

V roce 1969 ukončil prof. Matějček svou práci na Pedopsychiatrickém oddělení Středočeského kraje a přijal pozvání prof. Josefa Švejcara učít na katedře pediatrie ILF. Prof. Langmeier přešel na svůj kabinet ILF, a tak oba pracovali vedle sebe, i když již s jiným zaměřením. Společně však dokončili svou výzkumnou pedagogickou a klinickou práci na vybudování tzv. Pražské školy klinické psychologie.

Prof. Matějček zde započal druhou etapu své životní práce – věnované lékařům, zvláště pak pediatrům. Komplexní pohled na dítě, rodinu, na problematiku zdravého, ohroženého, nemocného a postiženého dítěte, a to z hlediska psychologického. Významně přitom ovlivnil myšlení, postoje a práci dětského lékaře zdůrazněním psychologických a sociálních aspektů života a vývoje dítěte ve zdraví a v nemoci.

V té době jsem přišel pracovat na dětskou kliniku ILF s úkolem založit a rozvíjet sociální pediatrii. Zdeněk velmi mnoho přispěl tomuto úkolu. V té době jsme také věnovali velkou pozornost budování systému náhradní péče

o děti žijící mimo rodinu. Požádal jsem Zdeňka Matějčka o odbornou účast na budování SOS dětských vesniček u nás. Ujal se tohoto úkolu a plnil ho s ohromným entuziasmem a překvapivými výsledky.

Nemysleli jsme však jen péči o děti ve vesničkách, ale mířili jsme obecně na celou problematiku dětí bez rodin. Zdeněk Matějček dále pokračoval i ve své vědecké práci, převážně s doc. Z. Dytrychem. Zaměřil se přitom na dlouhodobý výzkum nechtěných dětí. Byl publikován knižně i v dílčích studiích u nás i v zahraničí a dosáhl světového ohlasu.

Vedle pedagogické práce v ILF i mimo něj neustával prof. Matějček ve své vědecko-populární činnosti, již se stával stále váženějším a stále více dotazovaným odborníkem. Vždy ochotně naslouchal, poradil, pomohl, a tak vlastně také získával další zájemce o jeho podporu, radu a řešení různých problémů.

Prof. Matějček byl též veselý chlapec, šprýmař, básník. Mohl bych zde citovat řadu jeho radostných a veselých projevů a nádherných zážitků s ním.

Jednoho dne mi napsal, že se čas nachýlil a že odchází do penze. Všichni jsme byli nemile překvapeni. Reagoval jsem, že v penzi bude mít více práce než dosud. Nemýlil jsem se! Zdeněk nastoupil do laboratoře rodiny, vedené doc. Dytrychem. Zde zahájil několik longitudoálních studií – děti z rozvedených rodin, děti narozených mimo manželství, děti bez rodin, nechtěných dětí a dalších. U doktora J. Šturmy v jeho Paprsku si ponechal jeden den na klinickou a poradenskou práci, v Tuháni pak jeden den pro své včely, rybník a občas a na nějaký ten lov.

A tak Zdeněk Matějček v roce 1991 zdánlivě ukončil třetí etapu svého života, která vyústila ohlášeným, avšak nerealizovaným odchodem do penze. Byl to sice vtíp, ale zároveň další životní etapa tohoto neúnavného člověka. Dokončoval řadu svých knih, nebo těch, jež psal se svými spolupracovníky. Zaměřoval se přitom na různé aspekty a přístupy k nejružnější problematice dětí a jejího řešení. Populárně-vědecká činnost neutuchala, právě naopak, a to i tehdy, když jeho potíže a bolesti přibývaly.

Významně čerpal poznání a další zkušenosti ve své klinické práci jak v ústavech, tak mimo ně. Přitom se soustředil na tvorbu nových diagnostických nástrojů, na adaptaci vyšetřovacích metod (práce s kresbou rodiny) a překlad Gesellovy metody pro děti a další diagnostické metody.

Důkladné vyšetření příslušnými psychologickými testy považoval vždy za jedno z východi-

sek řádného psychologického vyšetření. Nepřikládal mu sice absolutní nadřazení jiným metodám a přístupům k dítěti, ale nutnou základnu pro seriózní řešení celého případu. Spolu s prof. Langmeirem napsali v roce 1991 *Praxi dětského psychologického poradenství*, v níž uložili k obecnému užití svou mnohaletou společnou práci.

Langmeier s Matějčkem se také soustředili na poznávání rané péče o děti. Vycházejíce z poznání anglických autorů o imprintingu a attachmentu, senzitivních stadií atd. Konfrontovali své poznatky s poznatky jiných. Společně pak vydali knihu *Počátky našeho duševního života*. Opírali se přitom o svou více úrovnovou deprivaci v dětském věku. Tím dosáhli dalšího mezinárodního uznání a poukázali na mimořádný význam perinatálního období dítěte a náležitou péči o ně.

Zdeněk Matějček byl velmi vzdělaným a zvláště schopným pedagogem, vědcem, odborníkem v oblasti dětské psychologie, jemuž spolu s několika dalšími psychology patří poděkování za zachování psychologie jako reálné vědy a překonání nebezpečných destruktivních akcí proti její existenci. Měli by mu též být vděční, že s několika málo dalšími uměl psychologii obohatit o zdravotní a biologické aspekty. Lékaři pak za to, že je učil biopsychické jednotě života a vývoje dítěte.

Velmi se zasloužil o obnovu sociální péče, sociálních aktivit, zařízení a vlastně renesanci celé této oblasti. Zde se také projevil jako velký průkopník charity u nás. Profesor Zdeněk Matějček obdržel mnoho ocenění, čestná členství v různých institucích, byl vyznamenán prezidentem republiky Medailí za zásluhy.

Profesor Matějček učinil ještě jeden veliký žert: Když na závěr svého života vydal své hovory a nádherný soubor Psychologických esejů, pokládal jsem to za definitivní uzavření jeho díla. Ale překvapil mne a jistě i ostatní přátele, když ve stejném roce vydal komentovaný soubor jeho hlavních prací. Jako dobrý hospodář uklidil a předal své dílo.

Děkujeme za ně, děkujeme jeho rodině, zvláště paní Jarmile, jež mu vytvořila optimální tvůrčí prostředí. Děkujeme za opravdovost, plnost lásky k druhým, služby a pomoci potřebným, ohromnou pracovitost, velikou skromnost, náročnost k sobě i ostatním, pravdivost v životě i ve vědě, vzdělávání a klinické práci.

Velmi nám schází ...

prof. MUDr. Jiří Dunovský, DrSc.
170 00 Praha 7, Šmírnichova 32